

XX АСРНИНГ 80-ЙИЛЛАРИДА ШЕЪРИЯТ ОБЗОРИ

Жамолова Зилола, БухДУ мустақил-изланувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада ўзбек танқидчилигининг XX аср 80-йиллари адабий обзорларида шеърият қай даражада таҳлил қилингани ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: адабий танқид, шеърият, шоира, адабий обзор, таҳлил ва талқин, образ.

Бой анъаналарга эга бўлган адабиётимизни, яратилган асарларни баҳолашда, қўлга киритилган тажрибаларни умумлаштиришда шарҳ жанри муҳим ўрин эгаллайди. Адабий обзорда илмий-назарий хулосалар чиқариш, умумлаштириш ва ҳ.к. хусусиятлар устувор, шарҳ сўзи обзор атамасининг маъносини ўзида тўлиқ мужассам эта олмаслиги боис муаммони тўлиқ ўзида қамраб олган адабий- танқидий обзор ёки адабий обзор истилоҳини ишлатиш мақбул деган фикрларга қўшилаемиз¹. Адабий обзор жанри XX асрнинг 10-йилларидан бошланган бўлиб, ҳар бир даврда муҳим жиҳатлар касб этиб ривожланиб борди. XX асрнинг 80- йилларида ҳам тараққий этди, ўша давр адабиёти, адабий ҳодисалари, ижод намуналари ҳақида маълумот бера олиши жиҳатидан ўрганилиши зарур адабий муаммолардан бири ҳисобланади.

Ўзбек танқидчилигида шеърият таҳлиliga бағишланган адабий обзорларнинг баъзи намуналари таҳлили мунаққидларнинг бу жанрга ва шу орқали поэзия равнақига беътибор эмасликларини кўрсатади. Бундай адабий-танқидий обзорлар адабиётни, шеъриятни ривожлантиришда маълум аҳамиятга эгалиги кўринади.

Танқидчи Б.Норбоевнинг «Ёдда қолган шеърлар» деб номланган обзориди «Ёшлик» журналида 1983 йилда эълон қилинган шеърларга доир айрим мулоҳазалар ўртага ташланади. Танқидчи хотира ва қалб мулкига айланадиган шеърлар ҳам, умумий, маълум гаплар шунчаки қофияланган, эса қолмайдиганлари ҳам эълон қилинганлигига диққатни қаратади. Обзор мақола муаллифи шеърларга талабчанлик билан ёндошади, кўпроқ уларнинг камчиликларини кўрсатишга ҳаракат қилади. Шу жиҳатдан қараганда, адабий обзор ўз вазифасини бажаргани кўринади.

Шеърият таҳлиliga бағишланган адабий обзорларни кузатганда, улар ҳам ўзига хос ички турларга бўлиниб, ривожланаётганлиги кўзга ташланади. Масалан, болалар шеъриятига бағишланган алоҳида обзорлар ёки ёш шоирлар

¹ Ахмедова Ш. Ўзбек адабий танқиди жанрлари. Тошкент. "Фан", 2008. 56-бет.

шеърлари таҳлил этилган адабий обзорлар ана шундай характерга эга.

Танқидчи А.Бағировнинг «Олис, яқин юлдузлар...» обзори (1987) «ёш шоиралар изланишларига доир». Унда, энг аввало, танқидчи шеърятда ёш шоиралар овозининг ўзига хос жаранги ва салмоқдор ўрни ҳеч кимга сир эмаслигини айтиб, кейинги ўн йилликлар ичида бу овоз ҳеч қачон бугунгичалик тиниқ ва таъсирдор, бугунгичалик фаол ва курашчан жарангламаганлигига диққатини қаратади. “Аммо ёш шоиралар ижодидаги камчиликлар ҳақида танқидчи ҳеч нарса демайди, шу боис обзор мақолага хос умумлаштириш қиёмига етмагандек туюлади ўқувчига. Бу адабий-танқидий обзор мақолада китобхон диққатини торта оладиган - танқидчининг образли фикр юритиш фазилатини алоҳида таъкидлаб ўтишга тўғри келади. Бу хусусият танқидчининг ёш шоиралар ижодидан руҳ ва маънавий озуқа олганлигидан, шу билан бирга «танқидда нима ифодалангани муҳим бўлиб қолмасдан, қандай ифодаланиши ҳам муҳимлиги”га эътибор қаратганлигидан далолат беради”².

Саксонинчи йилларда бир неча шеърый китобларини нашр эттирган М.Улуғова, Қ.Раҳимбоева, О.Суюндиқова, Ф.Камолова, Д.Исҳоқова каби ўзига хос овозлар ижодига катта умид билан қараган танқидчи уларнинг шеърларини таҳлил қилади. “Ёш ижодкорнинг, аввало, ўз қалбига яқин туйғуларга, ўз дунёсига таниш мавзуларга майл кўрсатиши табиий. Бу маънода фикрнинг гўзал ва таъсирчан ифодаси йўлидаги изланишлар, мустақил мушоҳада тарзи ва ўзига хос услубий қирралар мазкур шоираларни бир-биридан қанчалик ажратиб турса, мундарижа муштараклиги, кўпроқ дунёқараш ва ижодий тажриба билан боғлиқ мавзу кўлами уларни шунчалик яқинлаштиради”³. Шу жиҳатдан муаллиф шоираларнинг Она образини яратишдаги ўзига хосликларини очиб беради. М.Улуғова бу азиз сиймони “тушларига кириб чиққан юлдузга” қиёс этиши, Қ.Раҳимбоева Она образини Замин ва Осмон ҳақидаги тасаввурлар билан боғлаши, О.Суюндиқова “бу улуғвор образ олдида ўз хайратининг чексизлигини ва қатламининг ожизлигини чуқур ёнғи билан” эътироф этиши, Ф.Камоловада эса Она соғинчи сирдош юлдузларга ва олис уфқларга бориб тутатишини кўрсатиб берар экан, шеършунос танқидчи “Она образи билан боғлиқ равишда ёш ижодкорларнинг дунёсида Она юрт образи пайдо” бўлишига ҳам диққат қаратади. Шу билан бирга ҳар бир шоира шеърларидаги муҳим жиҳатларни очиб беришга интилар экан, танқидчи фикрларининг исботи учун Муҳтарамда “Юлдузлар сир айтишиб тўккан Кўз ёшлари баргларида титрар”, Қутлибекада “Нигоҳим шунчалар соғинчни Кўтара олмайди бу-оғир”, Ойгулда “Суратга туширар мени сукунат, Суратга туширар таниш япроқлар”, Фароғатда “Қор қуйилар оқармоқда ҳижрон йўли”, “Оқ байроқ кўтариб чиқар дарахтлар” каби янғича, жозибали

² Ахмедова Ш. Ўзбек адабий танқидининг жанрий таркиби. Ф.ф.доктори.....дисс. Т.2010.83-бет.

³ Бағиров А. Олис, яқин юлдузлар.// Ўзбекистон адабиёти ва санъати”. 1987, 6 март. № 10.

ўхшатишларга бой ўнлаб мисраларни мисол тариқасида келтиради.

Адабий обзорда шеърлари таҳлил этилаётган шоирларнинг жаҳон шеърляти намуналарини, айниқса, М.Цветаева, А.Ахматова, Ёсано Акико, Эдит Сёдергран, Б.Ахмадуллина каби шоирлар ижодини чуқур мутолаа этиши ва муваффақиятли таржима қилишлари ижодий ўсишларида самарали таъсир кўрсатганлигини, Қ. Раҳимбоева сатрларида Поль Элюарнинг “Озодлик” шеърининг акс-садоси сезилиб туриши, Фароғат, Ойгул шеърларида А.Орипов, Р.Парфи ижодининг таъсири тақлид тушунчасидан фарқ қилиши, изланишлари ижобий моҳият касб этиши таъкидланади. Энг муҳими, муштарак жиҳатлар билан бирга бу шоирларнинг ҳар бири ўз мустақил дунёсини яратиш йўлида жиддий изланишлар олиб бораётганлигини қониқиш билан кўрсатади:” Муҳтарамада хаёлотнинг олис ва яқин уфқларини Севги қутбида бирлаштиришга интилиш устунлик қилса, Қутлибеканинг ҳиссий-фикрий оламининг марказида Ҳайрат туради. Фароғатда қалб манзараларини Соғинч фаслининг ранглари билан чизишга майл кучли бўлса, Ойгулни кўпроқ болалик хотиралари билан бугуннинг саёҳатлар таассуроти ўртасидаги муносабат ўйлантиради. Дилором эса туйғу ва кечинмалар қуюнидан бир мантиқ ва мувозанат излайди”⁴.

Адабий обзорда ёш шоирларнинг шеърӣ тўпламлари, уларнинг ўзига хослиги ҳақида юқори пафос билан фикр юритган танқидчи таҳлилларини ўқир экан, китобхонда бу ижодкорлар шеърларида камчилик учрамайдими деган савол туғилиши табиий. Обзорчи мана шу жиҳатга ҳам эътибор қаратиши адабий обзорнинг мукамал чиқишини таъминлаган бўлур эди назаримимзда.Тўғри, мана орадан қарийб 30 йилдан ортиқ вақт ўтди, бу ёш шоирларнинг аксарияти (Д.Исҳоқова жуда кам кўринишини инобатга олмаганда) шеърлят бўстонида ўз ўрнига эғалигини намоён этиб, танқидчи умидларини рўёбга чиқарди десак адашмаймиз.Шу билан бирга адабий обзор танқидчининг илмий-бадий тафаккури кенглиги ва ўзига таҳлилларни амалга оширганини, ўқувчини ўзига жалб этадиган “Образли лирик-публицистик рух танқиднинг таъсирчанлигини оширадиган воситалардан” эканлигини ҳам ёрқин намоён этади.

⁴ Бағиров А. Олис, яқин юлдузлар.// Ўзбекистон адабиёти ва санъати”. 1987, 6 март. № 10.